

Matsystemutvalget

INNSPILL TIL MATSYSTEMUTVALGETS ARBEID

Naturvernforbundet er glad for at matsystemutvalgets portal for innspill fortsatt er åpen, og vi håper at betraktningene våre om muligheter og utfordringer i det norske matsystemet kan være til nytte for utvalget.

Hva er de mest sentrale mulighetene, dilemmaene og utfordringene i det norske matsystemet?

Mulighetene

Matsystemutvalget har med sitt mandat en historisk viktig mulighet til å bedre folkehelsen, øke norsk matproduksjon, øke norsk selvforsyning, redusere utslippene av klimagasser fra landbruket og redusere den totale tilførselen av nitrogen til natur, luft og vann.

Den største muligheten for slik endring ligger i å få befolkningen til å spise mest mulig i tråd med de forskningsbaserte kostrådene til Helsedirektoratet. Samfunnsgevinsten av at befolkningen spiser i tråd med kostrådene er av flere beregnet til mellom 250 og 300 milliarder kroner per år i besparelser for helsevesenet, ifølge uttalelser fra Linda Granlund i Helsedirektoratet til avisa Nationen i 2025. I tillegg kommer besparelsene av færre sykemeldinger, og selvfølgelig også en reduksjon av menneskelige lidelser fra hjerteinfarkt, diabetes og andre sykdomstilstander med rot i ugunstig kosthold.

Vi går ut ifra at et kosthold i tråd med kostrådene er det opplagte hovedmålet for matsystemutvalget.

Når vi sammenlikner kostrådene med dagens kosthold slik det siste er dokumentert av Helsedirektoratet, ser vi at dersom befolkningen endrer kosthold til kostrådene anbefalinger, så vil det føre til følgende konsekvenser for fiskeri og jordbrukets matproduksjon: (1) dobling av forbruk fisk, (2) halvering av forbruk av rødt kjøtt, (3) 40 prosents reduksjon av forbruk melk, (4) dobling av forbruk grønnsaker og frukt, (5) mer fullkorn og dermed også mer mat av havre og bygg og (6) mer erter og bønner. Reduksjon i forbruk av sukker og alkohol vil ha positive effekter på folkehelsen, men gi liten påvirkning på jordbruket og fiskeri i Norge.

For matsystemutvalget vil det være nyttig å hente kunnskap fra Miljødirektoratets beskrivelser og beregninger av klimatiltak J01, om forbruk i tråd med nasjonale kostråd, i Klimatiltak i Norge 2026.

Vi vil nå gi kommentarene våre til mulighetene som ligger for det norske matsystemet gjennom at kostholdet endres til å bli i tråd med kostrådene. Der det er naturlig har vi med flere muligheter enn det Miljødirektoratet har beskrevet i klimatiltak J01:

1. Dobling av fisk: Dette kostholdstiltaket er enkelt å få til for produksjonsmessig. Forbruket av fisk er nå på om lag 30 kg rund fisk årlig per innbygger i Norge. En dobling av dette til 60 kg rund fisk utgjør totalt bare 10–15 prosent av den villfangede fisken som landes av norske fiskere per år. Altså: Hele fiskeforbruket, også etter dobling, kan dekkes av villfanget fisk. Videre vil en reduksjon av fiskeoppdrett i Norge redusere naturbelastningen av fiskeoppdrett og øke norsk sjølforsyning ved lavere import av råvarer til fiskefôr. Økt innsats for kunnskap om bruk av sild, makrell og andre pelagiske arter i kostholdet vil kunne være et viktig grep.

2. Halvering av rødt kjøtt: Miljødirektoratet har beskrevet klimaeffekter og samfunnskonsekvenser av dette i klimatiltak J01. Inntrykket vårt er at Miljødirektoratet har beholdt dagens sterke gjødsling på gjenværende engareal i referansescenariot sitt. For matsystemutvalget kan det være nyttig å se på effektene av redusert gjødslingen – og da særlig redusert gjødslingen med nitrogen per dekar. Ved å redusere nitrogengjødslingen på denne måten kan en større andel av jordbruksarealer holdes i hevd, samtidig som produksjonen av gras tilpasses det nye lavere behovet. Det å opprettholde bruken av jord, men redusere tilførselen av nitrogen, vil være positivt for kulturlandskapet, og det vil også gi mindre nitrogenforurensing til natur, luft og vann. Naturvernforbundet har med bekymring sett at stadig færre beitedyr styres til å beite på og dermed opprettholde de truede arealtypene slåttemark og seminaturlige enger. Disse naturtypene har stort og verdifullt mangfold av både planter og pollinerende insekter. Slike arealer må, i tillegg til beiting, gjødsles minimalt og ikke pløyes. Når behovet for gras til fôr går ned, kan bønder i økende grad betales for å holde disse verdifulle arealtypene i hevd.

En annen mulighet som også er innenfor matsystemutvalgets mandat, er å utrede effektene av å redusere forbruket av kraftfôr til storfe. I dagens kjøttproduksjon på storfe brukes det 5–6 kg kraftfôr per kilo kjøtt. Kylling og gris bruker henholdsvis 3,5 og 2,5 kg kraftfôr per kilo kjøtt. Drøvtyggere er eksperter på å lage mat av gras og grovfôr, men de har elendig utnyttelse av kraftfôr til kjøttproduksjon, sett i forhold til enmagede husdyr som kylling og gris. Lavere forbruk av importert kraftfôr-råvare gir økt norsk sjølforsyning.

3. 40 prosents reduksjon av melkeforbruket: Miljødirektoratet har så vidt vi har sett i «Utforsk data» for klimatiltak J01, ikke beregnet klimaeffekter og samfunnskonsekvenser av 40 prosent reduksjonen av melkeforbruket. Det bør matsystemutvalget gjøre. 40 prosent reduksjon i melkeforbruket kan gi tilsvarende reduksjon av utslippene av klimagasser fra melkeproduksjonen. Reduksjon i grasarealer som tas ut av produksjon, kan på samme måte som beskrevet i punkt 2 ovenfor, også gjøres for lavere melkeproduksjon. Videre kan 40 prosent lavere melkeproduksjon oppnås ved å redusere på forbruket av kraftfôr til melkekuer.

4. Dobling av forbruket av grønnsaker og frukt: Miljødirektoratet har tatt inn noe økt produksjon av grønnsaker og frukt i klimatiltak J01, men potensialene her er ganske så store – særlig hvis matsystemutvalget anbefaler og politiske myndigheter innfører økt tollvern for å redusere importen og øke norsk sjølforsyning med grønnsaker og frukt.

5. Mer fullkorn og dermed også mer mat av havre og bygg: Når kostrådene anbefaler økt inntak av fullkorn, åpner det for bruk av mer havre og bygg i kostholdet. Disse artene er enklere å dyrke i Norge enn mathvete, men har vel så god ernæringsmessig kvalitet. Det er betydelige potensialer i å utvikle flere gode matretter med norsk bygg og havre. Bruken av norsk havre og bygg til mat bør økes, og det

bør matsystemutvalget utrede nærmere – og anbefale. Økt forbruk av bygg og havre er bra for folkehelsen, og det er definitivt bra for både sjølforsyning og beredskap.

Det er godt dokumentert av Matkornpartnerskapet at produksjonen av mathvete i Norge kan økes til å dekke 90 prosent av forbruket. Særlig hvis produksjon suppleres med lagring mellom år. For å øke den norske produksjonen av mathvete til å dekke 90 prosent av forbruket vil det mest effektive tiltaket være å øke prisen til bonde for mathvete og gjerne også redusere prisen på fôrkorn av bygg og havre. I dag er prisforskjellen bare 1,3 kr/kg, og det monner lite, da bygg og havre gir klart større avlinger og betydelig mindre risiko i forhold til dyrking av mathvete. Hvis denne prisforskjellen tredobles til 3,9 kr/kg, er det mye som tyder på at Matkornpartnerskapets 90 prosent norsk mathvete kan realiseres. Forbruket av mathvete er ifølge Landbruksdirektoratet på cirka 270 000 tonn. 90 prosent av dette er 243 000 tonn. Hvis hele prisforskjellen mellom bygg og mathvete er 3,9 kr/kg, må jordbruksavtalen inn med 2,6 kr/kg mer for mathvete enn dagens pris.

$2,6 \text{ kr/kg} * 243\,000\,000 \text{ kg} = 0,63 \text{ milliarder kroner per år}$. Dette er et lite beløp sett i forhold til de samlede overføringene til jordbruket på 37 milliarder kroner, hvorav 31 milliarder går til husdyrhold – og det meste av dette igjen til storfe og sau, ifølge Ruralis nr. 1/2025.

6. Mer erter og bønner: Norskproduserte erter og åkerbønner er ypperlig mat. Det er meget uheldig at alt som dyrkes av disse verdifulle matvekstene i Norge nå, brukes til dyrefôr. Nibio har dokumentert at det er fullt mulig å dyrke erter og åkerbønner på til sammen om lag 200 000 dekar. Gjøres dette, så gir det en samlet produksjon på 20 000 tonn protein per år, og dette proteinet har en god biologisk verdi også for mennesker. Til sammenlikning så viser statistikk fra Animalia at den totale mengden protein i alt kjøtt fra storfe i Norge er på om lag 15 000 tonn protein per år, dog med enda litt høyere biologisk verdi enn protein fra erter eller åkerbønner. Dette viser hvilket stort potensial som ligger i et norsk matsystem som legger til rette for produksjon av erter og åkerbønner og bringer gode matretter til befolkningen med dette som råvarer.

Mer økologisk landbruk

Regjeringen har en Nasjonal strategi for økologisk jordbruk 2025–2032 med mål om at 10 prosent av jordbruksarealet drives økologisk i 2032. Ved at befolkningens kosthold blir dekt av mer plantemat, vil behovet for intensive dyrkingsmetoder bli mindre og økologisk dyrking kan dekke en større andel av befolkningens matbehov – dersom det økologiske landbruket også utvikles til å produsere mer plantemat og mindre gras, kjøtt og melk. En økning av økologisk landbruk vil gi betydelige fordeler for natur, og spydspissfunksjonen kan løfte det konvensjonelle landbruket i mer miljøvennlig retning. Dette er godt beskrevet i regjeringens nasjonale strategi. 10 prosent økologisk landbruksareal før 2032 bør være en del av matsystemutvalgets anbefalinger.

Frigjorte midler til nytte for omstilling

Som nevnt vil staten kunne spare mellom 250 og 300 milliarder kroner i helsevesenet hvert år hvis befolkningen hadde fulgt de offisielle kostrådene, ifølge uttalelser fra Linda Granlund i Helsedirektoratet til avisa Nationen i 2025. Det er derfor svært god samfunnsinvestering å bruke noen titalls, eller hundre, milliarder kroner per år på tiltak som gir slik endring i kosthold. Jordbrukets produksjon bør endres parallelt med denne endringen i kostholdet, for å hindre at jordbruket produserer til et utdatert, ikke-eksisterende marked.

Ifølge Ruralis nr. 1/2025 fikk husdyrholdet som nevnt ovenfor om lag 31 milliarder kroner i subsidier i 2023. Det meste av dette går til produksjon av melk, storfekjøtt og sauekjøtt. En 40–50 prosents reduksjon av forbruket og produksjonen frigjør dermed tilsvarende andel av dagens jordbrukssubsidier. Disse midlene kan og bør brukes på omstilling av jordbrukets matproduksjon. Det er ikke så rart at befolkningen spiser for mye melkemat og kjøtt fra storfe og sau og når subsidiene i 2023, ifølge Ruralis, var på 6 kr/l melk, 323 kr/kg sauekjøtt, 162 kr/kg storfekjøtt fra ammekubesetninger og 83 kr/kg storfekjøtt fra melkekubesetninger.

Utfordringene

Den største utfordringen for utvalget er å stå imot de sterke kreftene – særlig i og fra jordbruket, som presser på for å bevare matsystemet slik det er i dag.

Hus, maskiner og bønders kunnskaper er innrettet for dagens matproduksjon i landbruket. Derfor må omstillingen av landbruket gjøres over flere år, og alltid mest mulig parallelt med befolkningens endring i kosthold og etterspørsel.

Klimaendringene har allerede gitt betydelige skader på norsk matproduksjon i jordbruket. I fiskeriene gir økt havtemperatur også negative effekter med lavere bestander og fangster, og bestandene i havområdene våre flytter seg stadig lenger nord. Slike problemer er enda større for landbruk og fiskeri i de tropiske og subtropiske delene av verden. Det er betydelig risiko for at det vil bli stadig vanskeligere å importere fôr-råvarer og matvarer til Norge med økende global oppvarming etter hvert som land vi i dag importerer mat og fôr fra, må prioritere matproduksjon til egen befolkning.

I dagens system er den økonomiske støtten til de såkalte opplysningskontorene for henholdsvis egg og kjøtt samt melk og meieriprodukter er langt større enn for tilsvarende for fisk og grønnsaker. For målet med opplysningskontoret for egg og kjøtt er å regulere markedet noe som medvirker til at de ikke bygger opp under kostholdsrådene. Denne type subsidiering av ikke-ønsket atferd bør stanses.

Matsystemutvalget bør også se på hvordan vi bedre kan utnytte alle matressurser, ikke bare det som i dag defineres som matsvinn innenfor bransjeavtalen og matsvinnloven. Eksempler her er 25 000 hannkillinger som avlives uten å bli menneskemat. Hele 3,5 millioner verpehøns kunne blitt menneskemat, men regnes ikke som matsvinn.

Hvilke tre-fem tiltak vil være viktigst for å styrke bærekraften i fremtidens norske matsystem?

1. Et kosthold i tråd med de offisielle norske kostrådene.
2. En matpolitikk som gjør sunne matvarer billige og usunne matvarer dyre.
3. En matpolitikk som favoriserer norskproduserte råvarer fra landbruk og hav.
4. At frigjort areal og arbeidskraft utnyttes til beste for økt matproduksjon, natur og klima.

Eventuelt andre innspill direkte knyttet til utvalgets mandat?

Matsystemutvalget har fått et meget godt og viktig mandat. Dette må besvares med konkrete anbefalinger for endring av befolkningens kosthold og parallell utvikling av matproduksjon i landbruket og fiskeri.

Med vennlig hilsen
Naturvernforbundet

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Truls Gulowsen', is placed over a light blue rectangular background.

Truls Gulowsen
leder